

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Me?unarodni, interdisciplinarni, dvojezi?ni, online ?asopis

Dvije Opsade, Dva Iskustva

Gojko Beri?

Imam osamdeset godina i privilegiju da jos? pis?em, o c?emu svjedoc?i i ovaj tekst. Otkako mi je prije skoro c?etiri godine umrla supruga z?ivim sam u velikom stanu u najpoznatijoj sarajevskoj ulici Ferhadiji, pjes?ac?koj zoni u centru grada, u austrougarskoj zgradi, sagra?enoj neposredno uoc?i Velikog rata. Prozori dviju najve?ih soba gledaju na Trebevic?, kultno brdo koje opasuje juz?nu stranu grada. Proljec?e je, ali ne osjec?am njegov miris, jer me je sic?us?ni virus iz Wuhana strpao u kuc?ni pritvor, a vlasti su to samo ovjerile uredbom prema kojoj svi stanovnici stariji od 65 godina moraju biti u tzv. samoizolaciji. Ne osjec?am osamljenost. Kad je lijep dan, s?irom otvorim prozore i, izloz?en blagotvornom djelovanju sunca, posmatram prorije?ene prolaznike s maskama i rukavicama. Sama izolacija je podnos?ljiva, mnogima je c?ak i dobrodos?la; odmaraju se i sre?uju stvari koje nisu stizali da srede godinama. Tes?koc?a, strah i neizvjesnost vrebaju izvan kuc?nih zidova, jer nema nikoga ko bi dao odgovor na pitanje s?ta se to zbiva i dokle c?e trajati?

U proljec?e 1992. snage srpskih separatista okruz?ile su Sarajevo i stavile ga pod svoju smrtonosnu fas?istic?ku opsadu. Dvadeset i osam godina kasnije, opet u proljec?e, grad se ponovo nas?ao u opsadi, ovog puta nevidljivog, podmuklog i nemilosrdnog ubice koji ne s?tedi nikoga. O zlikovcima koji su nas devedesetih ubijali s okolnih brda znali smo sve. Mnogi od njih bile su nas?e dojuc?eras?nje koms?ije. O novom ubici ne znamo gotovo nis?ta, osim da “nema ni krila ni noge”, nego ga ljudi zastras?ujuc?om brzinom izruc?uju jedni drugima. U pokus?ajima da suzbiju s?irenje pandemije, ljekari, nauc?nici i politic?ari mijenjaju stavove preko noc?i. Borba se vodi na z?ivot i smrt. Nema jednoglasja o tome s?ta i kako c?initi. Jedan od najve?ih z?ivih filozofa Ju?rgen Habermas (90), u razgovoru za njemac?ki list Frankfurter Rundschau, dao je savrs?enu definiciju stanja u kojem se svijet nalazi: “Nikada do sada nije bilo toliko znanja o nas?em neznanju.” Crkve i dz?amije su prazne. (Sarajevske sinagoge su holokaustski ispraznili nacisti u Drugom svjetskom ratu.) Gledam na televiziji nesvakidas?nji prizor. Papa Franjo stoji na kis?i, na potpuno praznom Trgu Sv. Petra. “Vec? nedjeljama izgleda kao da je palo vec?e. Tama se zgusnula nad nas?im gradovima i otela nam z?ivote, opustjela ih i ispunila zaglus?ujuc?om tis?inom. I to se osjec?a u zraku, u gestovima ljudi, u pogledima. Nas?li smo se ovdje uplas?eni i izgubljeni. Osjec?ali smo se snaz?no, sposobni za bilo s?ta. Ali, pred olujom, nas?a se ranjivost razotkrila i s njom sve laz?ne i suvis?ne sigurnosti od kojih smo izgradili navike. Oluja je s nas?eg zas?tic?enog ega otpuhala stereotipne maske. Preostalo nam je tako samo jedno osjec?anje pripadnosti od kojeg ne moz?emo nikada pobjec?i, osjec?anje bratstva.”

Pros?lo je nekoliko dana dok se nisam sjetio da o jednom takvom iskustvu, neravnopravnoj borbi c?ovjeka s opakim virusom, pis?e u genijalnoj knjizi Alberta Camusa “Kuga”. Potreba da je nakon vis?e decenija ponovo proc?itam bila je samorazumljiva. Pronas?ao sam je u kuc?noj biblioteci,

izdanje beogradske Prosvete davne 1956. godine, u prevodu Jovanke Marković-Cizjek. Radnja romana-alegorije, pisanog kao hronika, događa se nedefinisane 194... godine u zatvorenom gradu Oranu, napadnutom epidemijom kuge. Glavni lik je doktor Bernard Rieux, koji se stavlja na čelo borbe protiv nevidljivog i nadmoćnog pacovskog virusa i koji u tu borbu ulazi ne s'edec'i se. Njegov najvažniji suradnik i prijatelj, stari mudrac Tarrou, dolazi na ideju da se osnuju dobrovoljni sanitarni odredi za borbu protiv kuge, od koje će, kao i drugi prijatelji i saradnici doktora Rieuxa, i sam stradati. Ima tu više upečatljivo datih likova koje povezuju humanizam, lična etika i pitanje o smislu života. Među njima je novinar Rambert, koji se u Španiji borio na strani republikanaca, dakle gubitnik. On se slučajno zatekao u Oranu i pokušava izbjeći sudbinu koju ne smatra svojom i spojiti se sa ženom koju neizmjereno voli, ali odlučuje da ostane među onima koji pate. Kroz lik svećenika Panelouxa Camus problematizira pitanje Boga. Na početku pandemije otac Paneloux drži u crkvi propovijed u kojoj tragediju grada Orana pripisuje Božjoj kazni, "jer mora da su mnogi vjernici grijeshili." Međutim, kada se suoči sa smrću nevinog djeteta, Panelouxa počine razjedati sumnja u postojanje Boga. On stupa u sanitarni odred, u kojem pozrtvovano radi sve dok ga kuga ne pokosi. Kad je epidemija najzad isčezla, doktor Rieux zaključuje da mu, poslije svega, ostaje samo sjećanje na kugu i na prijatelje, i odlučuje da napiše ovu hroniku, kako bi pacenike sačuvao od zaborava i svjedociu u njihovu korist, i da kaže "da kod ljudi ima više stvari kojima se možemo diviti, nego onih koje možemo prezirati."

"Kuga" je objavljena četrdeset i pet godina prije nego što će Sarajevo biti zatvoreno u obruc srpskih haubica, minobacača, teških mitraljeza i snajpera. Književnik Miljenko Jegović smatra da je "Kuga" temeljni i najvažniji roman o opsadi Sarajeva. I zaista, čitav niz događaja, prizora i likova izrazitih moralističkih evokacija, empatije i nesebičnog zrtvovanja, na jednoj strani, i terora lokalnih bandi pred očima nesposobne vlasti, na drugoj, s'erc i ratno profiterstvo, sve dobro i loše od čega je bio sazdan život u ratnom Sarajevu, sav taj ritam svakodnevnice, kao da je bio preslikan iz Camusovog romana.

Između Sarajeva koje je krvarilo pod srpskom opsadom i Sarajeva koje se danas otima pandemiji Covid-19 postoje bitne razlike. Nije to više isti grad, niti su to više isti ljudi. Nekadasnje Sarajevo je propalo, iako ne toliko koliko su propale njegove ubice, kojima je sueno u Hagu. Uostalom, nigdje i nis'ata u svijetu nije više isto kao što je bilo prije tri decenije. Sarajevo u opsadi bilo je najveći konclogor u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, njegovo ime je zvonilo diljem planete, njegova sudbina je svjetskim medijima bila jako privlačna, ali je politička Evropa bila ravnodusna prema patnjama i stradanju njegovih stanovnika, kao što je bila ravnodusna prema etničkom čišćenju i masovnom ubijanju civila širom Bosne i Hercegovine. U prijestolnicama najmoćnijih zemalja svijeta balkanski postkomunistički nacionalizmi smatrani su izoliranom pojavom, a Sarajevo i Bosna njihovom kolateralnom štetom. Danas tes'ko da ima zemlje u kojoj nacionalizam nije vladajuća ideologija. Sarajevo pod opsadom bilo je nešto što je s danasnje distance tes'ko i zamisliti. Kruh, struja i voda činili su sus'tinu preživljavanja. Agresor nas je lišio svega toga, nije bilo ni struje, ni vode, ni telefona, ničeg osim oskudne humanitarne pomoći koja je stizala iz svijeta. Nije postojala nikakva veza s ljudima izvan obruc'a. Smrt se valjala ulicama grada. Ali što su nevolje bile veće, empatija je bila izraženiya. Otpor umiranju i sila života bili su nevjerovatni. Jednog kasnog jesenjeg popodneva, dok su građani čekali u redu da natoc'e vodu na česmi kod Pivare, pala je ciljano ispaljena granata i ubila sedmero mus'karaca i žena, a veći broj ranila. Tek što je radio objavio tu vijest, sreo sam na stepenistu koms'inicu s drugog sprata. Sitna, mrs'ava žena bila je sva u buketu plastičnih kanistera. Krenula je na česmu na kojoj se samo sat ranije desio masakr, udaljenu oko kilometar i po od naše zgrade. Na moje ču'enje, rekla je: "Sad nema guz've, možda nema nikoga." Ne mogu zaboraviti fotografiju koju je snimio neko od desetina fotoreportera velikih svjetskih

agencija, koji su po cijenu života tragali za dobrom fotkom. Na toj fotografiji, snimljenoj negdje na prelazu između dana i noći, vidi se uvijek bez jedne noge, sa štakom u jednoj i buketom cvijeta u drugoj ruci, kako ide sam sablasno pustom ulicom. Vjerovatno je cvijet nosio svojoj ženi. Njegovo potamnjelo lice odavalo je i odlučnost i strah. Mora da su negdje u blizini odjekivale granate.

Ratna je godina devedeset i treća, najteža koju Sarajevo pamti. Trebalo je imati mnogo empatije i hrabrosti i teškim i nesigurnim putem uputiti se u sarajevski pakao. A dvije velike žene, Joan Baez i Susan Sontag, imale su i jedno i drugo. Šezdesetih godina jedna od najvećih pjevačkih zvijezda u svijetu, aktivistkinja pokreta protiv rata u Vijetnamu, Baez je u dvorani kina Imperijal održala spektakularan humanitarni koncert u znak podrške stanovnicima napućenog grada. Nekako istovremeno došla je i književnica Susan Sontag, jedna od najpoznatijih američkih žena svog vremena. Ostala je nekoliko sedmica, isšla gradom s pancirom, družila se s njegovim stanovnicima i dijelila njihovu sudbinu. Potom je ponovo došla u ljeto te godine i na scenu Narodnog pozorišta postavila Beckettovu dramu "Čekajući Godota," komad koji je simbolizirao sudbinu opsjednutog grada – ratno Sarajevo čekalo je nekog svog Godota. Pred sam kraj rata, Sontagova se ponovo obrela u polurazrušenom i iznurenom Sarajevu. U tek osnovanom Media centru, čiji je utemeljitelj bio poznati sarajevski novinar Boro Kontić, razgovarala je s novinarima i između ostalog rekla: "Trebalo da znate da su tragedije kao mlijeko – brzo se kvare." Kao da je slutila da će i tragedija Sarajeva postati monopol jedne etnopolitike i njenih protagonista.

Ratna je godina devedesetčetvrti, kasna jesen. Profesor Hidajet Repovac i njegova supruga Aida krenuli su na koncert sarajevskog Gudakovog orkestra. Na putu do Kamernog teatra, gdje se koncert trebao održati. Pratila ih je neobično jaka kiša. Granate su pljusnule na sve strane. Kad su došli u Kamerni, osim članova orkestra nisu zatekli nikoga. Ni nakon skoro pola sata niko se drugi od posjetilaca nije pojavio. Uprkos tome, gudaci su za dvoje jedinih posjetilaca izveli kompletan program. Dobili su iskren i dug aplauz profesora i njegove supruge, istinskih ljubitelja muzike. Uzbuđenje do suza bilo je obostrano. Kultura u najširem smislu bila je čudo sarajevskog otpora, front koji su činili glumci i reditelji, muzičari, slikari, književnici, pjesnici, novinari, žene i djevojke koje su, kad god je to bilo moguće, izlazile na ulice, uredno obučene, srebrne frizure i nasinkane. Tada je u Sarajevu bilo neuporedivo više urbanih stvaralaca u punoj snazi nego što ih ima danas. Većina nije više među živima, umro je i profesor Repovac. Neki su nakon rata napustili Sarajevo, a neki izgubili volju i snagu da se bore s vjetrojama nacionalizma.

Naravno, ljudi gube život u ovoj teškoj i neizvjesnoj mirnodopskoj bitci. Ali nije moje da pišem o virusu korona, osim što mogu reći da se Sarajevo od pandemije brani na sličan način na koji to, manje-više, čini sav ostali svijet. Ali, Sarajevo ne samo što više nije predmet međunarodne medijske i diplomatske pažnje, nego je tek epizoda na svjetskim pandemijskim vidicima. Više od 90 posto njegovih danasnjih stanovnika čine Bosnjaci, njegov kosmopolitizam je, čini se, izgubio svoju historijsku autohtonost. Višestoljetno iskustvo zajedničkog života i manje-više podnošljive međusobne tolerancije vjerskih, etničkih i kulturnih različitosti razarano je topovima i masovnim ratnim zločinima, a taj posao dovršavaju tri etnonacionalističke politike. Danasnje Sarajevo nije više paradigma jednog boljeg svijeta, ono je paradigma rusjevine tog svog vlastitog svijeta koji je postojao i kojeg pamtimo. Ali, razoreno može biti iznova izgrađeno, a izgubljeno pronađeno. Nije bez smisla nada da bosanski ideal religijski pluralnog društva ne može biti uništen te da u budućnosti svijeta mora iznova otkriti i svoj razlog i svoju svrhu. Ne čudi to što su baš novi stanovnici Sarajeva, koji su milom ili silom stigli mahom iz ruralnih

krajeva u glavni grad, najglasniji u protestu protiv mjera predostrožnosti. Na njihovu "razmazanost" reagovao je i jedan cinik: "Tako je biti stalno kod kuće, ali zar nije teže biti na respiratoru." Nama koji smo doživjeli opsadu Sarajeva devedesetih ove mjere nisu tako pale. Možda uvođenje policijskog sata nije imalo nekog smisla, ali on je trajao svega 32 dana. Do tog policijskog sata nisam držao, jer ionako rano idem u krevet. Ali kad sam se jednom probudio oko dva sata iza ponoći i pogledao kroz prozor, vidio sam zastrašujuće pust grad. Prizor je bio takav da me je obuzeo strah. Odjednom sam na ivičnjaku parka ugledao jednog psa. Djelovao je potpuno izgubljeno. Okretao je glavu čaš na jednu, čaš na drugu stranu ulice i očajnički osluškivao ne bi li čuo neki znak života. To je još više pojačalo moju nelagodu. Razmislio sam o tome šta bi uradio čovjek koji bi ostao sam u napuštenom gradu? Poludio ili se ubio? Ili bi primijetio jednog ovakvog psa i krenuo zajedno s njim u neko sretnije mjesto, gdje god ono bilo?

Ratni "policijski sat," koji mi je uveo Ratko Mladić, vojni komandant zločinčkog pohoda protiv Bosne, da bi u Hagu bio osuđen na doživotnu robiju, trajao je puna 44 mjeseca. Za to vrijeme ubijeno je oko 11.000 građana ovog grada, od čega 1.600 djece. Mladićeva naredba svojim podređenim komandantima, koji su bili zaduženi da održavaju očaj i beznađe među stanovnicima grada, glasila je: "Razvucite im pamet!" Mladić je želio da Sarajevo pretvori u ogromnu psihijatrijsku kliniku. Ali, duh Sarajlija je bio jači. O mentalnom zdravlju građana nisu lamentirali psihoterapeuti i psiholozi, jer bi to djelovalo deplasirano, ako ne i smiješno. Stanje našeg mentalnog zdravlja bilo je izraz našeg otpora. Empatija nije bila stvar politike, nego je spontano isšla od vrata do vrata, iznuđena opsadnim stanjem. Sve u svemu, dramaturgija preživljavanja bitno se razlikovala od ove pandemijske. Danas se mediji u svojoj antipandemijskoj kampanji intenzivno bave mentalnim aspektom preživljavanja. Psihoterapeuti, psiholozi i sociolozi preplavili su TV-ekrane. Ponekad mi idu na živce. Kao najbolji lijek protiv frustracija i anksioznosti, koje se javljaju kao plod kućne izolacije, preporučuju čitanje knjiga. Jednog hladnog aprilskog prijepodneva ugledao sam u parku nekog mladika kako leži na ležima na crvenoj prostirci, na poluizgazenoj travi, ispod visokog čempresa, sav u crnom, od teskih zimskih cipela, do skijaške kape, i čita neku knjigu. Bio je to performans nekog dosjetljivog Sarajlije s porukom: Ostanite kod kuće i čitajte knjige! Ali, u poseljačenom gradu, kakvo je danas naše Sarajevo i kakvi su mnogi drugi gradovi na prostoru bivše Jugoslavije, knjige malo ko čita.

Najpoznatiji stanovnik moje ulice je klosar Ramiz. On je zapravo klosar samo po tome što živi na ulici. To je krupan, snažan šezdesetogodišnjak, kratko osišan, lica uokvirenog tankom bradom, inteligentan i komunikativan. O Ramizu su pisale novine. Navodno je imao kuću u Zenici, ali izgleda da nije bio zadovoljan svojom sudbinom, pa se preselio na ulicu. Ramiz spava po okolnim garažama i haustorima. Bilo ljeto ili zima, on je u Ferhadiji čim se na ulicu spuste prve jutarnje zrake sunca. Dolazi uredno obučen, u pratnji svog psa, noseći podmetac od debelog stiropora na kojem sjedi, ruksak, crnu torbu i komad kartona koji služi kao prostirka za psa. Njegova ulična adresa nalazi se tačno preko puta mojih prozora. Ramiz pedantno razmješta svoje stvari, pali cigaretu i znatizeljno posmatra ostale ranoraničice. U neko doba vadi iz torbe smotuljke hrane, razmotava ih, nekoliko zalogaja najprije daje psu, a potom i sam počinje jesti. Hrane svakodnevno ima u izobilju, donose mu je mesari iz susjednih Markala i vlasnici buregdžinica. Poneki prolaznik mu tutne u ruku metalnu novčanicu. Ramiz ni od koga ne traži ništa i zato ima sve što mu treba. Mlade turistkinje vole da se s njim slikaju, ponekad potegnu gutljaj pića iz njegove boce. Kad padne aksam, Ramiz pedantno pakuje svoje stvari, otpatke stavlja u korpu za otpatke i zajedno s psom odlazi "kući." Posmatrajuci ga pomislim kako svi mi možemo biti zaručeni virusom korona, svi osim Ramiza.

Vrac?am se Camusu. Kad je kuga prestala, jedan njegov junak kaz?e: “Neki kaz?u: ‘To je kuga, pretrpjeli smo kugu.’ Samo s?to jos? ne traz?e da budu odlikovani. Ali s?ta je to kuga? To je z?ivot, eto to je sve.”

Ramiz moz?da nije c?itao “Kugu”, on nije heroj i nikome nis?ta ne preporuc?uje. Ali iduc?i za suncem, od njegovog izlaska do zalaska, on na svoj nac?in dokazuje da je i pandemija Covid-19–z?ivot. I da je to sve.

Eto zas?to je Ramiz vaz?an lik u ovoj sarajevskoj pandemijskoj pric?i.

Ovaj esej je predstavljen na Šestoj internacionalnoj konferenciji SARAJEVO I SVIJET: U pandemijskim vidicima, April/Maj, 2020. Zahvaljujemo se autoru i Internacionalnom Forumu Bosna za dozvolu ponovnog štampanja ovog rada.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.